

Розділ I

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

УДК 719:061.23(06)

Л.В. ПРИБСГА

Основний міжнародний документ про пам'яткоохоронне співробітництво (До 40-річчя Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини)

У статті розкрито суть і значення міжнародної Конвенції про охорону на національному рівні культурної та природної спадщини й відповідної Рекомендації до неї.

Ключові слова: культурна спадщина, природна спадщина, культурні надбання, міжнародна охорона, міжнародні пам'яткоохоронні документи.

60–70-ті роки минулого століття позначені важливими досягненнями в пам'яткоохоронній сфері на міжнародному рівні. У 1964 р. у Венеції конгрес архітекторів і технічних спеціалістів у царині нерухомих історичних пам'яток ухвалив Хартію з охорони та реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць; у 1965 р. створюється Міжнародна рада з охорони пам'яток і визначних місць (ICOMOS); Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO) ухвалює низку Конвенцій і Рекомендацій пам'яткоохоронного спрямування. Але серед усіх міжнародних напрацювань найбільш вагомим і резонансним у пам'яткоохоронному середовищі країн світу, яким було досягнуто об'єднання світової спільноти в збереженні пам'яток світової цивілізації, безумовно, стала Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, ухвалена Генеральною конференцією UNESCO 16 листопада 1972 р. [1]. Водночас, на доповнення цієї Конвенції, Генеральна конференція UNESCO прийняла також і Рекомендацію про охорону на національному рівні культурної та природної спадщини [3].

Обґрунтовуючи необхідність прийняття Конвенції, учасники конференції виходили з того, що культурній спадщині все більше загрожують руйнівні процеси. І не тільки природного характеру, але й як наслідок соціально-економічного розвитку країн світу. Одночасно, втрата пам'яток будь-якого народу призводить до збіднення культурної скарбниці світової цивілізації. Тож збереження спадщини має бути спільною справою усіх народів світу, всієї світової спільноти. Відповідно, метою Конвенції стала розробка й ухвала договірних положень, які б визначали ефективну та взаємоприйнятну для кожної окремо взятої країни систему колективної охорони унікальних надбань людства.

Відтак, й у наші дні Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини залишається основним документом, який регламентує міжнародне співробітництво у пам'яткоохоронній сфері. У жовтні 1988 р. до зазначених конвенцій приєдналася й Україна.

Структурно Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини складається з 8 розділів. Торкнемося характеристики кількох із них, насамперед, першого – визначення культурної та природної спадщини, – де досить чітко розкрито сутність і типологію пам'яток, що підпадають під охорону цієї Конвенції.

Згідно з документом до об'єктів культурної спадщини відносяться:

- пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури і живопису, елементи і структури археологічного характеру, написи, печери і групи елементів, які мають універсальну цінність з погляду історії, мистецтва чи науки;
- ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок із пейзажем яких становлять визначну універсальну цінність з погляду історії, мистецтва чи науки;
- визначні місця: твори людини або спільні витвори людини і природи, а також зони включно з археологічними визначними місцями, що становлять універсальну цінність з погляду історії, естетики, етнології чи антропології [1, с. 263].

До об'єктів природної спадщини, згідно з Конвенцією, відносяться:

- природні пам'ятки, створені фізичними та біологічними утвореннями або групами таких утворень, що мають визначну універсальну цінність з погляду естетики чи науки; геологічні й фізіографічні утворення та чітко обмежені зони, що являють ареал поширення тварин і рослин, які перебувають під загрозою й мають визначну універсальну цінність для науки чи збереження;
- природні визначні місця чи чітко обмежені природні зони, що мають визначну універсальну цінність для науки, збереження чи природної краси [1, с. 263].

Другий розділ торкається питань регламентації охоронних заходів на національному й міжнародному рівнях. Кожна держава, що визнає Конвенцію, має дотримуватися загально визначених світовим співтовариством положень, зокрема, створювати відповідні служби охорони пам'яток, уживати необхідних заходів для забезпечення обліку, дослідження, збереження та популяризації об'єктів культурної спадщини, створювати умови для використання спадщини з культурно-освітньою метою тощо. Водночас, кожна держава, що приєдналася до Конвенції, може розраховувати на міжнародну допомогу та співробітництво в пам'яткоохоронній сфері.

Третій та четвертий розділи регламентують діяльність Міжнародного комітету з охорони всесвітньої культурної та природної спадщини та Фонду охорони всесвітньої культурної та природної спадщини.

У п'ятому розділі викладено умови і форми надання міжнародної допомоги.

Слід зазначити, що йдеться про пам'яткоохоронні заходи, які стосуються виключно пам'яток, уже занесених до Списку всесвітньої спадщини або ж таких, питання про занесення котрих на даний час вирішується – причому такі пам'яткоохоронні заходи можливі для втілення лиш за умови, що держава, на території якої знаходиться відповідна пам'ятка, також бере участь у фінансуванні цих заходів.

Отже, значення Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини полягає у створенні системи міжнародного співробітництва в галузі охорони історико-культурних надбань. Під міжнародною охороною всесвітньої культурної та природної спадщини, зазначено в Конвенції, слід розуміти створення системи міжнародного співробітництва і допомоги для надання державам-учасникам Конвенції підтримки в зусиллях, спрямованих на збереження спадщини. Усвідомлюючи значущість культурних надбань, держави-учасниці Конвенції визнають, що спадщина належить світовій цивілізації, і для охорони цієї спадщини все міжнародне співтовариство зобов'язане співпрацювати й створювати умови для колективної охорони пам'яток. Одночасно, кожна держава має визнавати, що зобов'язання забезпечувати виявлення, охорону, популяризацію культурної та природної спадщини, яка знаходиться на її території, покладається насамперед на неї. З цією метою держави-сторони Конвенції мають проводити пам'яткоохоронну політику в суспільстві, включаючи питання охорони культурної та природної спадщини до державних програм; створювати чи зміцнювати на своїй території відповідні пам'яткоохоронні служби; розвивати наукові й технічні розробки та дослідження, спрямовані на вдосконалення методів охорони об'єктів культурної та природної спадщини; вживати ефективних юридичних, адміністративних і фінансових заходів для забез-

печення охорони культурних надбань; сприяти розвиткові системи підготовки фахівців пам'яткоохоронної сфери.

Зважаючи, що охорона на національному рівні буває недостатньо ефективною у зв'язку з браком фінансових, наукових і технічних ресурсів країни, на території якої знаходяться об'єкти та спадщина, Конвенцією передбачено використання міжнародної допомоги і співпраці. З цією метою при ЮНЕСКО було створено Міжнародний комітет з охорони всесвітньої культурної та природної спадщини (Комітет всесвітньої спадщини). Серед його обов'язків – складання списку найбільш визначних пам'яток світової культури, а також Списку всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою. Пропозиції щодо внесення об'єктів до Списку всесвітньої культурної та природної спадщини подаються державами-сторонами Конвенції. Комітетом всесвітньої спадщини визначено критерії та механізм добору пам'яток. До списку можуть бути запропоновані як окремі пам'ятки, так і ансамблі чи комплекси або визначні місця, що становлять виняткову історико-культурну цінність, репрезентують визначний творчий здобуток людської діяльності, є унікальним свідченням історичного минулого, високомистецькими творами і значним чином вплинули на подальший розвиток культури і мистецтва. Надзвичайно важливими умовами внесення до Списку є критерій автентичності матеріальної субстанції пам'яток і зобов'язання та спроможність відповідної країни забезпечити на державному рівні належну схоронність об'єкта.

На сьогодні до списку пам'яток, цінність яких є настільки високою, що їх має захищати все людство, увійшли єгипетські піраміди, Акрополь у Афінах, руїни Карфагена та Баальбека, Велика Китайська стіна, мавзолей Тадж-Махал, водоспад Вікторія, пам'ятки Риму, історичні міста Венеція, Флоренція, Краків, Санкт-Петербург і багато інших пам'яток – загалом понад 1000 об'єктів у різних країнах світу. Зазначимо, що до цього Списку увійшли й такі відомі ансамблі пам'яток України, як Софійський собор і Києво-Печерська лавра у Києві, історичний центр міста Львова, комплекс будівель колишньої резиденції буковинських митрополитів у м. Чернівці. Активно ведеться робота з підготовки матеріалів до українсько-польського транскордонного подання групи церков Карпатського регіону. Від української сторони до Списку всесвітньої спадщини запропонована низка типологічно й стилістично споріднених церков, зокрема: Зішестя Св. Духа в с. Потелич, Пресвятої Трійці у м. Жовкві, Св. Юрія в м. Дрогобичі, Пресвятої Богородиці в с. Матків, Св. Духа в м. Рогатині, Різдва Богородиці в с. Вербіж, архангела Михаїла в с. Ужок і Вознесіння в смт. Ясіня. Безумовно, таке скромне представництво національних культурних надбань України у Списку всесвітньої культурної та

природної спадщини аж ніяк не відображає внесок українського народу у світову культуру. Відтак, маємо активніше і наполегливіше працювати над розширенням цього списку, бо на увагу світової спільноти заслуговують, наприклад, фортеця в м. Кам'янець-Подільській, парки – «Софіївка» в м. Умань і с. Качанівці, історичний центр м. Бахчисарай, і багато інших пам'яток.

Комітетом всесвітньої спадщини розроблено рекомендації та формат пропозиції на занесення надбань до Списку всесвітньої спадщини [2]. Цей формат включає текстовий опис надбання, топографічні й інші графічні та фотоматеріали, обґрунтування історично-культурної унікальності, історичний нарис, опис стану збереженості, зони охорони характерного середовища об'єкта, гарантії щодо забезпечення його належної охорони тощо. Для фахової оцінки запропонованих до Списку пам'яток Комітет всесвітньої спадщини запрошує експертів з Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Міжнародного центру збереження і реставрації культурних цінностей (ICCROM), Міжнародного союзу з питань охорони природи (IUCN). Пропозиції щодо занесення об'єктів до Списку всесвітньої спадщини подаються відповідними державними органами за участю національних комітетів ICOMOS.

Для забезпечення фінансування пам'яткоохоронних заходів одночасно зі створенням Комітету всесвітньої спадщини було засновано також Фонд охорони всесвітньої культурної та природної спадщини (Фонд всесвітньої спадщини), кошти якого складають добровільні й обов'язкові внески держав-сторін Конвенції. Комітет всесвітньої спадщини разом із Фондом всесвітньої спадщини вивчають заявки про надання міжнародної допомоги державам-сторонам Конвенції й ухвалюють рішення про використання коштів.

Отже, основні тези Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини спрямовано на функціонування міжнародної системи охорони пам'яток.

З метою вдосконалення системи охорони пам'яток на національному рівні, створення умов охорони об'єктів культурної та природної спадщини на рівні світових стандартів у кожній окремо взятій державі-учасниці Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, Генеральна конференція UNESCO ухвалила також Рекомендацію про охорону на національному рівні культурної та природної спадщини. Її слід розглядати як узагальнення світового досвіду охорони об'єктів культурної та природної спадщини, як своєрідну систему науково обґрунтованих пам'яткоохоронних заходів.

У Рекомендації акцентовано увагу на необхідності створення спеціалізованої державної системи управління пам'яткоохоронною сферою, на ролі громадськості в охороні історико-культурних надбань. Документ пропонує

проводити активну державну політику щодо охорони культурної та природної спадщини, залучати до спільних дій усі зацікавлені державні та приватні служби й інституції, вживати необхідні наукові, технічні, адміністративні, юридичні, фінансові та культурно-освітні заходи.

Розглянувши Конвенцію і Рекомендацію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, переконаємося, що ці документи не втратили своєї значущості й дотепер. Відзначаючи 40-ву річницю прийняття цих міжнародних документів, варто торкнутися й питання відповідності пам'яткоохоронної справи міжнародним вимогам в Україні. За час, що минув після ратифікації Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (1988 р.) в незалежній українській державі здійснено певну роботу щодо поліпшення пам'яткоохоронної справи. Передусім, у 2000 р. Верховною Радою України було схвалено Закон України «Про охорону культурної спадщини», який – після численних доповнень – загалом наближений до вимог міжнародних документів і, в поєднанні з іншими правовими актами, дозволяє регулювати пам'яткоохоронну діяльність; в державі проводяться певні заходи з обліку та паспортизації об'єктів культурної спадщини, мають місце спроби вдосконалення системи управління пам'яткоохоронною сферою. Водночас, через відсутність належного фінансування пам'яткоохоронних заходів, стан схоронності пам'яток в Україні стає загрозливим. Практично призупинені дослідницькі та проектно-реставраційні роботи на об'єктах, на грані розвалу перебувають виробнича та проектно-дослідницька реставраційна інфраструктура, що в свою чергу призводить до відтоку та втрати професійних досвідчених кадрів реставрації. Некерованою залишається забудова центрів історичних міст новими об'єктами, що загалом призводить до спотворення або й знищення історично успадкованого середовища, пригнічення пам'яток, втрати історико-культурного образу стародавніх українських міст. За всіх негараздів маловідчутним залишається державний нагляд за дотриманням правових норм збереження культурних надбань.

Тож, на відзначення 40-річчя Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини, варто державним, громадським і міжнародним інституціям звірити стан пам'яткоохоронної справи в Україні з міжнародними настановами щодо збереження культурних надбань й вжити необхідних заходів, коли вже українська сторона зобов'язалася їх дотримуватися.

Джерела та література

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини // Пам'яткознавство: права охорона культурних надбань : Зб. док. / упор.: Л.В. Прибєга (кер. проекту) [та ін.]. – К. : Ін-т культурології Акад. мистец. України, 2009. – С. 262–274.
2. Міжнародні засади охорони нерухокої культурної спадщини. – К. : Фенікс, 2008. – С. 160–171.

3. Рекомендація щодо охорони на національному рівні культурної та природної спадщини // Пам'яткознавство: правова охорона культурних надбань : Зб. док. / упор.: Л.В. Прибега (кер. проекту) [та ін.]. – К. : Ін-т культурології Акад. мистец. України, 2009. – С. 307–316.

Прибега Л.В. Основной международный документ о памятникахохранном сотрудничестве

В статье раскрыта сущность и значимость международной Конвенции об охране на национальном уровне культурного и природного наследия и соответствующей ей Рекомендации.

Ключевые слова: культурное наследие, природное наследие, культурные ценности, международная охрана, международные памятникиохранные документы.

Przybeha L.V. The main international instrument on cooperation in cultural heritage protecting affairs

The research disclosed the nature and significance of the International Convention for the Protection of national-level cultural and natural heritage and the corresponding recommendations.

Key words: cultural heritage, natural heritage, cultural values, international security, international cultural heritage protecting documents.

Подано до друку: 20.02.2012 р.

УДК 94(977):351.86222

А.О. СЕМЕНЧУК

**Теорія і практика набуття статусу «пам'ятки»
об'єктом культурної спадщини**

Дана стаття присвячена аналізу процесу внесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Висвітлена нормативно-правова база з даного питання, окреслено коло установ, організацій і осіб, які беруть участь в реєстрації об'єктів, розглянуто низку проблем, пов'язаних з унесенням об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Ключові слова: нормативно-правова база, Державний реєстр нерухомих пам'яток України, пам'ятка, культурна спадщина.

Відповідно до українського пам'яткоохоронного законодавства, «на об'єкт нерухокої культурної спадщини та всі його складові елементи, що становлять предмет його охорони, поширюється правовий статус пам'ятки» (ст. 13. Р. III Закону України «Про охорону культурної спадщини») при занесенні об'єкта до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (далі – Держреєстр).

Виходячи з положень Закону України «Про охорону культурної спадщини», розглянемо схему зміни статусу об'єкта культурної спадщини (далі – ОКС). Занесення ОКС до Держреєстру й унесення змін до нього здійснюється постановою Кабінету Міністрів України чи рішенням центрального органу